

Oponentský posudek na disertační práci

Karl Popper a problém indukce

kterou předložil

Ing. Mgr. Ondřej Sloup

Výchozí otázkou práce je: „Podařilo se Popperovi či kritickému racionalismu vyřešit problém indukce?“ (s. 8). Než k jejímu zpracování přistoupí, předesílá autor exkurs o okolnostech vzniku Popperova prvního velkého, v české literatuře dosud nezpracovaného filosofického rukopisu *Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie* (s. 13-35). Následuje jádro práce: autor představuje problém indukce s odkazem na Huma, Popperovo původní řešení tohoto problému, několik námitek, Millerovo vylepšení Popperova řešení a vlastní návrh vylepšení (s. 35-76). Ve zbytku práce autor diskutuje dvě další kriticko-racionalistická řešení, Musgraveovo a Bartleyovo (s. 77-110) a konfrontuje kriticko-racionalistický přístup s jednou z alternativ, totiž reliabilismem v provedení Davida Papineaua (s. 111-126).

Autor zohlednil velké množství literatury, převážně v angličtině (včetně vzácností typu dosud nevydaného autorského rukopisu Davida Millera). Jeho jazyk je kultivovaný, dokáže konzistentně a správně citovat a odkazovat, překlepů zůstalo v textu jen velmi málo (např. na s. 133 v položce bibliografie Musgrave 1993). K drobným formálním či jazykovým nedostatkům patří nesprávné skloňování slova „prolegomenon“ (neutrum, plurál „prolegomena“) na s. 34, a několik dalších bude zmíněno níže.

Hlavní předností práce je obsahově hutná, přesná a v českém kontextu jednoznačně přínosná kritická diskuse Popperova řešení problému indukce a různých názorů na ně jak mezi Popperovými stoupenci, tak protivníky. Autor se v problematice dobře orientuje a i když z větší části jen referuje již vykonanou práci druhých, dokázal vystavět celek, který se dobře čte a poskytuje velmi dobrou a inspirativní informaci o svém tématu.

Na práci neshledávám žádné závažné nedostatky. Rád bych nicméně upozornil na dvě věci spíše strukturního rázu, než přejdu k výčtu pouze lokálních drobností. (i) Přece jen ale čtenáře zaráží nesourodost kapitoly 2 se zbytkem textu – pro případné vydání bych doporučil druhou kapitolu vypustit (a eventuelně ji vydat samostatně, doplněnou o alespoň minimální referát klíčových myšlenek *Grundprobleme*). A (ii) v jádru práce by bylo žádoucí průběžně udržovat jasno o tom, co je vlastně předmětem sporu. Autor se o to sice se slušným úspěchem pokouší, ale většinou až následně po referování příslušné diskutované pozice, a jeho výklady zde působí dojmem *ad hoc* postřehů. Přitom nashromážděné poznání by už autorovi mělo dovolit systematictěji různé pozice

uspořádat a asertivněji posoudit jejich relevanci či irelevanci.

Následuje výběr drobností k úpravě či opravě (pro případné budoucí vydání, které bych po úpravách považoval za žádoucí):

(1) překlad u pozn. 106 (s. 43) je neohrabaný („... důvody pro zdůvodnění ...“) a nepřesný (bezdůvodně doplněné „ponejvíce“, špatná kvantifikace – místo „některých“ má být „kterýchkoli“).

(2) neexistuje bibliografická položka k odkazu v pozn. 120 (s. 48).

(3) je lepší říci „stala se ikonickou“ než „stala se ikonická“ (pozn. 129, s. 50).

(4) slovo *evidence* v citátu u pozn. 138 (s. 53) nemůže být přeloženo „důkazy“.

(5) s. 54, poslední řádek odst. 2: je třeba změnit „jeho“ na „svému“ („jeho“ odkazuje na Worralla, „svému“ správně na Poppera).

(6) Ve vztahu k Worrallově úvaze autor průběžně opomíjí poznamenat, že podle klasické Popperovy nauky existují racionální důvody k odmítnutí skokanova plánu: teorie T_1 , že doprava výtahem na Eiffelově věži je (více méně) bezpečná, i teorie T_2 , že tělesa těžší než vzduch bez opory a bez vztlačového zařízení se snášejí k zemi z libovolných výšek rychlostí slučitelnou s lidským zdravím, byly v minulosti testovány, a T_2 byla falzifikována. Worrall tedy nemůže říkat, že v Popperově pozici nejsou zdroje k argumentaci: mohl by snad říci, že Popperova teorie falzifikace je mylná a/nebo že je slabá k rozhodnutí přítomného problému – což je ale něco hodně jiného než problém indukce.

(7) Když autor připouští možnost, že Popper indukci sám užívá (s. 57 a jinde), zdá se, že je obětí konfúze, kterou Popperovi protivníci do diskuse vnesli: pokud si totiž ujasníme, zda slovem „indukce“ míníme (a) určitý typ *logického vyvození* (tak průběžně Popper) nebo (b) *cokoli, co v nás produkuje víru* v to, že příroda se v budoucnost bude řídit týmiž zákony jako dosud, bude o dost jasnější, oč je veden spor (srv. též připomínku (ii) výše). Bude totiž zřejmé, že ve smyslu (a) určité formy indukce sice mohou být platné a Popper je také případ od případu užívá, ale *nikoli empirická indukce s univerzálním konsekventem* (a tedy ani vyvození budoucnosti z minulosti). Naopak že existuje něco, co v nás produkuje robustní víru v to, že příroda se v budoucnost bude (více méně) řídit týmiž zákony jako dosud, je něco, co *nikdo* nerozporuje: induktivisté si jen velice usnadňují domnělý triumf, když tomuto něco (bez srozumitelného důvodu) začnou říkat „indukce“ (přestože je zjevné, že z indukce v běžném smyslu – určitého druhu logického vyvození – by takové přesvědčení mohlo vzniknout jen omylem). Že ani Popper tuto víru nerozporuje je zřejmé mj. z jeho výkladu falzifikace: kdyby totiž nepředpokládal uniformitu přírodních zákonů i do budoucnosti, nebylo by selhání předpovědi založené na teorii T v čase t žádným důvodem pro považování teorie T za vyvrácenou pro časy následující po t . – Ale přistoupení na tuto terminologickou svévoli Popperových protivníků spor, zdá se mi, předem řeší v Popperův neprospěch. (samozřejmě Popper ani jeho protivníci nedovedou ani (α) přesvědčivě vyložit zdroj oné víry, že budoucnost bude co do přírodních zákonů jako minulost, ani (β) obhájit jeho důvěryhodnost – ale to je jiná otázka)

- (8) V češtině lze mluvit o skeptikovi Agrippovi, ale sotva o „Argippovi Skeptikovi“ (s. 92).
- (9) Příslušná pasáž (s. 92, pozn. 240) ze Sexta je v první knize *PH*: tedy je třeba citovat „I.165-169“ nebo nějak podobně (nestačí „165-169“ bez udání knihy).
- (10) Autorovo pojednání o Agrippovi na s. 92-93 je matoucí: nevím, zda u Friese opravdu je třetím rohem trilematu empirická danost, ale u Agrippy tomu tak není: tam je třetí možnost – vedle nezdůvodněného tvrzení a nekonečného regresu – zdůvodnění kruhem (přesněji dialela). Na s. 93 to autor už ví, ale na s. 92 o Agrippových modech říká, že uvádí „tři níže uvedené Friesovy“ možnosti (plus dvě další).
- (11) položku Sextus Empiricus v bibliografii (s. 136) je třeba upravit: autorem knihy *Outlines of Scepticism* je Sextus; Annasová je překladatelka a editorka, a když už by byla v položce tak či onak uváděna, tak nezbytně spolu s druhým, nejméně stejným dílem přispívajícím překladatelem a editorem J. Barnesem (a ke zvážení také je, zda neobrátit pořadí na „EMPIRICUS, Sextus“, jelikož Sextus je spíše ‚křestní‘ jméno než příjmení).
- (12) není jasné, proč by zrovna *The Cambridge Dictionary of Philosophy* a *A Companion to Epistemology* měly být uváděny jinak než jako díla svých editorů (s. 137).

Práci celkově hodnotím jednoznačně pozitivně a doporučuji ji k obhajobě.

V Praze dne 9. 12. 2016

doc. RNDr. Josef Mural, CSc.

Posudek

disertační práce Ing. Mgr. Ondřeje Sloupa
Karl Popper a problém indukce
(stran 126, bibliografie 127-137, summary 138-141)

Autor disertační práce si v úvodu klade za cíl prozkoumat, zda kriticko-racionalistická koncepce úspěšně řeší Humeův problém indukce a v poznámce na s. 7 doplňuje, že jde o postižení ideového odkazu pro epistemologii, analytickou filosofii a filosofii vědy, ale nikoli pro politickou filosofii a filosofii dějin.

Autor se neomezuje pouze na analýzu díla K. R. Poppera, ale chápe kritický racionalismus jako směr zastávaný i jeho následovníky jako jsou D. Miller, J. Agassi, A. Musgrave, W. Bartley a další. V této souvislosti je nutno zdůraznit, že autor zvládl obsáhlou literaturu včetně – a to je nutno zvláště ocenit – individuálních konzultací s některými popperiány.

Podle mého názoru však autor svou analýzu zaměřuje spíše na postpopperovské autory, jako by předpokládal, že Popperova stanoviska jsou všeobecně známá a nevyžadují samostatné analýzy. Ve své práci argumenty popperiánů teprve doplňuje odkazy na díla K. R. Poppera.

Na druhé straně je však práce přehledně strukturovaná, v jednotlivých paragrafech se autor soustřeďuje na základní pozice a argumenty uváděných autorů, což umožňuje dobrou orientaci pro čtenáře.

Základním tématem je „řešení“ problému indukce. Tímto řešením je, jak lze dokumentovat u jednotlivých popperiánů, vyloučení indukce z vědecké metodologie a její nahrazení termíny preference, přesvědčení, případně spolehlivost (reliability), při čemž samotné přiznání K. R. Poppera, že věda pracuje s určitým závanem (whiff) indukce, nepovažuje Sloup za meritorní, ale vynucené okamžitou situací (s. 63, poznámka 162).

Pokud jde o vyloučení indukce u samotného Poppera („indukce je mýtus“) a její nahrazení dedukcí jako logickou analýzou, vzniká zde řada otázek v souvislosti s pojetím empirie (basic statements) (zatloukání kúlů do bažiny a příslušnost k 1. nebo druhému světu, který je subjektivní) nebo rozdílu mezi falzifikovatelným a falzifikovaným (co je falzifikovatelné, můžeme zjistit, až když je to falzifikováno – a pak ex post víme, že je to vědecké) a především Lakatosovo rozlišení mezi naivní a sofistickou falzifikací, což Popper sice přijal – ale nalezení nové teorie nemá nic společného s falzifikací.

Také chybí rozbor příslušných testů, které jsou v podstatě založeny na indukci, a konečně i Tichého kritika similitude, na což se upozorňuje už v úvodu (s. 12), a jak se uvádí v práci, Popper rovněž bez emocí akceptoval.

Analýzou textů samotného Poppera by již bylo možno ukázat, že věda bez indukce nefunguje a že hypoteticko-deduktivní metoda není jedinou cestou vědecké metodologie. Naopak ve vědách se široce využívá z hlediska logiky neregulérních úsudků – tedy abdukce (kauzální, hodnotové, pravděpodobnostní a jiné úsudky).

Autorova argumentace vůči pokusům popperiánů řešit indukci jejím vyloučením z arsenálu vědecké metodologie a obhájit kritický racionalismus jako základní pozici ve filosofii vědy, je seriózní a přínosné. To se týká např. u Agassiho návrhu chápat alternativu možné indukce jako preference, neboť i preference je založena na skryté indukci.

V případě D. Millera, který si klade za cíl podat „návrh rezolutně deduktivistické a non-justifikační teorie racionálního rozhodování“, a to tak, že testování teorií nahrazuje „testováním návrhů (proposals)“, Sloup argumentuje jednak tím, že za návrhy je zašifrovaná indukce a zejména že při aplikacích teorií má testování induktivní charakter (s. 66).

Totéž se týká pokusů A. Musgrava a W. Bartleje nahradit indukci racionálním přesvědčením nebo vírou (belief). Sloup správně uvádí, že pokud zdůvodněné propozice nahradíme zdůvodněním přesvědčení v tuto propozici, „nezbavili jsme se ani indukce ani justifikace“ (s. 90).

V paragrafu 6 autor disertace představuje údajně protikladné pojetí indukce u D. Papineaua založené na pojmu spolehlivosti. Kromě řady velice sporných tvrzení D. Papineaua (např. že poznání není shodné se souhrnem našeho vědění, „ale představuje spíše konkrétní stav, ve kterém se jako lidské bytosti můžeme nacházet“ s. 113), která Sloup ponechává bez komentáře, autor ale správně argumentuje, že i pojem spolehlivosti založené na indukci, je relativní (s. 114 a poznámka 305).

Přesto Sloup považuje reliabilitu jako alternativu deduktivistického kritického racionalismu a dokonce se domnívá, že jejich spojení ve smyslu snad nějaké komplementarity vystihuje dvojaký charakter člověka.

Na těchto závěrečných stránkách práce se najednou setkáváme s formulacemi a termíny jakoby z odlišného diskurzu než je filosofie a metodologie vědy. Např. „Formování přesvědčení je totiž jednorázovou událostí, ale spolehlivost zvoleného procesu je závislá na jeho dlouhodobé úspěšnosti“ (s. 114). Nebo: „bezstarostně přecházíme od dat k pozorování“ (tamtéž), nebo: „ztotožňování úsudků o budoucnosti s úsudky o nepozorovaném“ (s. 115), nebo: „má osobní zkušenost je reprezentativním vzorkem univerza v jeho celku“ (tamtéž), nebo „fenomén, který je neoddiskutovatelnou fakticitou lidského bytí“ (s. 121).

Sloup dokonce píše, že z diskusí mezi zastánci a odpůrci kritického racionalismu „můžeme odvodit, že přijetí či odmítnutí daného pohledu se odvíjí od širšího náhledu na svět konkrétního jedince“ (s. 121). Domnívám se, že toto tvrzení celou problematiku zcela relativizuje, včetně autorových dříve uvedených vlastních argumentů.

V úvodu (s. 10) si klade autor jako úkol pokusit se o syntézu popperianského a reliabilistického přístupu k poznání, ale také ke každodenní realitě. Jak si Sloup konkrétně tuto syntézu představuje, vysvětluje v paragrafu 6.3.1. Podle autora kritický racionalismus a reliabilismus představují krajní stanoviska (této syntézy? pozn. B. F.). Na jedné straně popperiani indukci radikálně odmítají a na druhé straně – podle Papineaua „si ji plně osvojujeme s vědomou reflexí všech jejích nedostatků“ (s. 122 n.). Sloup pokračuje tvrzením, že zatímco Papineau reprezentuje svět důvěry, Popper svět metodické skepse.

Jak si tuto syntézu představit považují za problematické. Jde vůbec o syntézu snad na základě „rozporné povahy člověka“ (s. 124), ale o tom, v čem tato rozpornost spočívá, se v předchozím textu nedovídáme. Jak si počít s touto „rozporností“ člověka a údajnou syntézou ve filosofii vědy se dovidáme v závěru (paragraf 7). „Co však filosofii vědy dosud chybí, je řešení takové, které by v sobě implementovalo a zároveň reflektovalo laickou i odbornou úlohu vědy ve společnosti a životě jedince“ (s. 124).

Jestliže jde o filosofii vědy, jejím předmětem je věda nebo vědy, nikoli svět každodennosti. Nehledě na to, že úlohou vědy ve společnosti se zabývá sociologie, případně sociální psychologie.

Závěrečná pasáž zcela rezignuje na možnost vědeckého poznání. „Osobně se domníváme (snad domnívám, pozn. B. F.), že rozhodnutí, kterou cestou následovat, by mělo být ponecháno v rukou jedince a nikoli direktivně rozhodnuto na stranách vědeckých časopisů“ (s. 125). Sám autor disertace v předchozích analýzách zdůrazňoval úlohu kritického myšlení, které je vlastní vědeckému poznání, eliminujícím jakoukoliv direktivnost.

Nelze popírat, že problémy, které přináší společenský vývoj a úloha vědy ve společnosti, jsou aktuální pro filosofii vědy a analytickou filosofii a akutní a že současné teorie nepodávají jejich jednoznačné řešení, a nelze tedy vyžadovat, aby je vyřešil autor disertace.

Jestliže jsem ve svém posudku poukázal na možná úskalí autorových závěrečných formulací, v jednotlivých otázkách Ing. Mgr. Šloup – jak jsem uvedl – prokázal schopnost racionální argumentace při analýze zvolených problémů ve filosofii vědy a proto doporučuji tuto práci k obhajobě.

V Praze dne 3. 11. 2016

Doc. PhDr. Břetislav Fajkus, CSc.